

точилися останнім часом навколо двосторонніх відносин: "В останні місяці, ми чуємо необдуману війну принизливих та образливих слів, що кидаються туди і сюди з обох боків Тихого океану". На думку, американського віце-президента має місце "очевидна демонізація", додаючи при цьому, що "емоційні спалахи та створення стереотипів повинно припинитися" [28, Р. 342].

Однією з головних причин, на думку Д. Кволі, є негативна риторика з боку ревізійної школи американсько-японських відносин. Далі, віце-президент задає питання: Чи відповідає дана теорія реальності? "Одного не можу зрозуміти, чому книги опубліковані 5 років тому так сильно мають вплив на ці думки. Наразі, торговельний розрив з Японією впав з 57 до 43 млрд дол. До того ж, США стали найбільшим у світі експортером, а Японія стала другим за величиною американським споживачем. Як можуть ревізійністи пояснити це?" [29, Р. 343].

Д. Кволі у своєму виступі перед Радою з міжнародних відносин приділив увагу і американсько-японському союзу безпеки. У той як деякі критикують Японію, факти говорять про інше. Японія вирішила взяти на себе 72% витрат з тилового забезпечення 50 тис. наших солдатів, матросів, морських піхотинців у своїй країні. До кінця 1995 р. це становитиме 3,7 млрд. – це більш ніж 50% наших витрат на передове базування в Японії. ...Це недорогий страховий поліс для безпеки та процвітання обох країн" [30, Р. 345] – зазначив віце-президент.

Підсумовуючи, можемо прийти до наступних висновків:

- із закінченням "холодної війни" американсько-японські відносини та двосторонній союз безпеки увійшли тривалу полосу невизначеності, що було викликано як проблемами в торговельно-економічній сфері, так і кризою ідентичності самого союзу безпеки, який із припиненням міжблокового протистояння втратив свою попередню цінність;

- на погіршення двосторонніх відносин вплинуло також і суспільні настрої в обох країнах, на початку 1990-х рр. частина експертного середовища та американського суспільства почали розглядати Японію як потенційного конкурента, наслідком чого стала поява антияпонської риторики в американському суспільстві та як наслідок поява антияпонського лобі серед Конгресу США. Через що під удар було поставлено спільні американсько-японських проекти у військово-технічній сфері;

- не зважаючи на тиск, що чинився з боку як громадськості, так і Конгресу, адміністрація Дж. Буша увесь відведений їй час, в головному продовжувала політику попередніх адміністрацій й не дивлячись на наявні суперечності в торговельно-економічній сфері віддавала пріоритетне значення питанням військово-стратегічного характеру.

Варто також наголосити, що частково причиною цього було те, що в Білому домі протягом 1988–1992 рр. переважали політики атлантичного спрямування, для яких АТР був лише колишнім "другим фронтом "холодної війни"". Разом з тим, зі зміною адміністрації в Білому домі, проблеми двосторонніх нікуди не зникли й залишалися напруженими протягом майже всієї каденції першої адміністрації Б. Клінтона.

1. A Strategic Framework for the Asian Pacific Rim. Report to Congress: *looking toward the 21st century* / Department of Defense. – April 1990. – P. 9. 2. Там само. – С. 9. 3. Там само. – С. 9. 4. Там само. – С. 11. 5. A Strategic Framework for the Asian Pacific Rim: Report to Congress / Department of Defense. – 1992. – P. 4. 6. A Strategic Framework for the Asian Pacific Rim: Report to Congress / Department of Defense. – 1992. – P. 9. 7. Там само. – P. 18. 8. Common Security Interests in the Pacific and how the costs and benefits of those interests are shared by the U.S. and its allies. Hearing before the Defense Burden-sharing Panel of the Committee on Armed Services House of Representatives (Hearing held April 18, 1988). – Washington, 1989. – P. 5. 9. Там само. – С. 3. 10. CRS Report for Congress. – 1992. – P. 3. 11. CRS Report for Congress. – 1992. – P. 8. 12. Howard J. Baker, Jr; Ellen L. Frost. Rescuing the U.S.–Japan Alliance // Foreign Affairs. Spring 1992. – P. 97. 13. Там само. – С. 97. 14. Japan as Competitor. Commission on US–Japan relations for the Twenty First century. – P. 1. 15. Там само. – С. 1. 16. Там само. – С. 2. 17. Там само. – С. 13. 18. Japanese Government Cooperation with the United States – U.S. Officials' Perspectives. CRS Report for Congress. – August 24, 1990. – P. 1. 19. Там само. – С. 1. 20. Там само. – С. 1. 21. Там само. – С. 6. 22. Japan's Response to the Persian Gulf Crisis: Implications for the U.S.–Japan Relations. CRS Report for Congress. – 23 May 1991. – P. 1. 23. Там само. – С. 1. 24. President Rejects Apology to Japan / The New York Times. – 2 Dec. 1991 [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://www.nytimes.com/1991/12/02/us/president-rejects-apology-to-japan.html?scp=42&sq=december%201991&st=cse>. – Назва з екрану. 25. Там само. 26. Там само. 27. U.S. Department of State Dispatch. – Vol. 3, No. 3. – January 20, 1992. – P. 42. 28. U.S. Department of State Dispatch. – Vol. 3, No. 18. – May 4, 1992. – P. 342. 29. Там само. – С. 343. 30. Там само. – P. 345. 31. US–Japan relations: a looming crisis? / Hearing and Markup before the Subcommittee on Asian and Pacific Affairs of the Committee on Foreign Affairs House of Representatives (July 16, 1991). – Washington, 1992. – P. 1. 32. Там само. – С. 3. 33. Там само. – С. 3.

Надійшла до редколегії 17.02.12

Н. Городня, канд. іст. наук, доц.

ПОЛІТИКА КНР В ПІВДЕННО-СХІДНІЙ АЗІЇ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТТЯ)

Стаття аналізує політику Китаю в Південно-Східній Азії в період від створення КНР до світової фінансово-економічної кризи 2008–2009 рр.; вивчає чинники, що впливали на її еволюцію й на відносини КНР з країнами ПСА; регіональні й глобальні наслідки такої політики.

The paper analyses China's policy in Southeast Asia within the period between People's Republic of China foundation in 1949 and 2008-2009 global financial and economic crisis; it studies the factors that influenced on the evolution of China's regional policy in SEA, its regional and global impact.

Піднесення регіональної і глобальної ролі Китаю, перетворення Східної Азії на центр світового економічного розвитку, прискорення регіональних інтеграційних процесів в Південно-Східній і Східній Азії, посилення суперництва за вплив у Азійсько-Тихоокеанському регіоні (АТР) між США, Японією і Китаєм є важливими факторами міжнародних відносин початку ХХІ ст. Суттєві зміни в розстановці сил в АТР значною мірою пов'язані з еволюцією політики КНР в Південно-Східній Азії (ПСА).

Незважаючи на значну увагу зарубіжних і вітчизняних дослідників до ситуації в АТР, їхні праці мають переважно політологічний характер [1]; деякі роботи ана-

лізують розвиток міжнародних відносин в АТР, не приділяючи уваги політиці Китаю в ПСА [2]. Отже, у вітчизняній історіографії відсутні спеціальні дослідження, що вивчають еволюцію політики КНР в ПСА. З огляду на це, метою даного дослідження є аналіз змін в регіональній політиці Китаю в ПСА в період від утворення КНР (1949 р.) до завершення світової фінансово-економічної кризи першого десятиліття ХХІ ст.; їх рушійних чинників, впливу на відносини між Китаєм і країнами АСЕАН, регіональних і глобальних наслідків.

Тривалий час відносини між КНР і країнами Південно-Східної Азії були напруженими. В умовах холодної

війни Китай розглядався багатьма країнами ПСА як експортер комунізму, значна частина антиурядових повстанських сил на території цих країн були етнічними китайцями, які отримували допомогу від уряду КНР. Корейська війна 1950-1953 рр. засвідчила можливість прямого військового втручання Китаю в сусідню державу для підтримки дружнього йому режиму.

З метою уникнення загрози з боку Китаю країни АТР заключили на початку 1950-х рр. низку угод з США в сфері безпеки: Договір про спільну оборону між США і Республікою Філіппіни (30 серпня 1951 р.); Договір безпеки між Австралією, Новою Зеландією і США (ANZUS) (1 вересня 1951 р.); Договір про спільну оборону між США і Республікою Корея (1 жовтня 1953 р.). В 1954 р. Філіппіни і Таїланд разом з США, Британією, Францією, Австралією, Новою Зеландією і Пакистаном підписали Договір колективного захисту Південно-Східної Азії (СЕАТО), який проіснував до 1977 р. Центральну роль в цій системі договорів посіли американсько-японські союзницькі відносини, закріплені Договором безпеки (8 вересня 1951 р.) і Договором про взаємне співробітництво і безпеку (19 січня 1960 р.). Частина країн ПСА (нинішні Малайзія, Сінгапур, Бруней) на початку 1950-х рр. ще перебувала в колоніальній залежності від Британії; країни французького Індокитаю – В'єтнам, Лаос, Камбоджа – вели боротьбу за утвердження своєї державності.

Аналогічно сусідні держави розглядалися керівництвом КНР як вороже оточення, з боку якого була ймовірно підризна діяльність проти китайського уряду. Таке сприйняття значною мірою пов'язувалося з існуванням Китайської Республіки на Тайвані, китайсько-американським антагонізмом, існуванням військових альянсів США з регіональними державами. Виключення складали Північна Корея (КНДР), а також Індонезія (до 1966 р.) і Бірма (до 1967 р.), що мали з Китаєм дружні відносини.

Дипломатичні відносини між Бірмою і КНР було встановлено в червні 1950 р., невдовзі після здобуття Бірмою незалежності від Великої Британії (4 січня 1948 р.) та проголошення КНР (1 жовтня 1949 р.). В січні 1960 р. підписано Договір про дружбу і ненапад, а також угоду про вирішення прикордонних питань. Проте відносини між двома країнами значно погіршилися після антикитайських виступів в Бірмі в 1967 р.

Дипломатичні відносини між Китаєм й Індонезією було встановлено в липні 1950 р. А.Сукарно вбачав в КНР природного союзника у відстоюванні Індонезією суверенітету та права на власний шлях розвитку (будівництво "індонезійський соціалізму"). В квітні 1955 р. між двома країнами було підписано угоду про подвійне громадянство, яка, проте, створила умови для втручання Китаю у внутрішні справи Індонезії на підставі захисту прав етнічних китайців. В квітні 1961 р. – Договір про дружбу й Угоду про культурне співробітництво [3].

Проте після невдалого військового перевороту 30 вересня 1965 р. і відсторонення А.Сукарно від влади, відносини між двома державами погіршилися. Новий президент М.Сухарто (1966-1998) відмовився від прокитайської орієнтації й ініціював зближення з іншими країнами ПСА.

Посилення на рубежі 1950-1960-х рр. китайсько-радянського антагонізму, тісні відносини СРСР з Індією, В'єтнамом, Лаосом, Камбоджею завершували сприйняття китайським керівництвом "оточення" з боку ворожих держав, що значною мірою визначало регіональну політику КНР. Політичне угруповання АСЕАН в складі п'яти держав ПСА (Таїланд, Індонезія, Малайзія, Сінгапур, Філіппіни), створене в серпні 1967 р., також мало значною мірою антикомуністичне спрямування.

З початку 1970-х рр. ситуація дещо змінилося завдяки поступовому налагодженню відносин між США і КНР, що завершилося встановленням дипломатичних відносин між ними з 1 січня 1979 р. Результатом стало прийняття КНР до ООН (жовтень 1971 р.) та встановлення дипломатичних відносин КНР з низкою сусідніх держав – Японією (1972), Австралією (1972), Новою Зеландією (1972), Малайзією (1974), Філіппінами (1975), Таїландом (1975), В'єтнамом (1976).

В липні 1978 р. було підписано 5-річну торгівельну угоду КНР з Філіппінами, в грудні 1979 р. – торгівельну угоду з Сінгапуром; в березні 1985 р. – угоду з Таїландом щодо підтримки й захисту інвестицій, створення спільного комітету на рівні міністрів для розвитку економічного співробітництва. В лютому 1981 р. китайське керівництво заявило про припинення допомоги комуністичним повстанцям в ПСА, проте загалом відносини Китаю з сусідніми країнами залишалися напруженими [4]. Передусім це стосувалося китайсько-в'єтнамських відносин у зв'язку з інтервенцією В'єтнаму в Камбоджу (1979–1989 рр.), що спричинила китайсько-в'єтнамську війну 1979 р., та суперечками за о-ви Спратлі в Південно-Китайському морі.

Встановлення дипломатичних відносин між КНР і США співпало з початком політики відкритості та економічних реформ в Китаї, що призвело до поступової нормалізації відносин Китаю з країнами Заходу. На початку 1980-х рр. відновилися також китайсько-радянські переговори, які значно прискорилися з початком переговорів в СРСР, особливо в 1988 р., коли радянське керівництво заявило про виведення військ з Афганістану і припинення підтримки присутності В'єтнаму в Камбоджі. Початок нормалізації радянсько-китайських відносин засвідчив офіційний візит до Пекіну М.Горбачова в травні 1989 р.

1989 рік став рубіжним для китайської дипломатії. Розгром демократичного студентського руху на площі Тяньаньмень 4 червня 1989 р. призвів до завершення "медового місяця" у відносинах між Китаєм і Заходом. В умовах дипломатичних і торгівельних санкцій, накладених на КНР країнами Заходу, китайську дипломатію було спрямовано передусім на покращення відносин з азійськими державами. Провідником цієї політики став віце-прем'єр і міністр закордонних справ КНР Цянь Цічєнь. В листопаді 1989 р. китайський прем'єр Лі Пен здійснив перший після червневих подій закордонний візит до Пакистану, Бангладеш і Непалу, а в грудні Голова КНР Ян Шанкунь наніс державний візит до Єгипту, ОАЕ, Кувейту і Оману. В грудні 1989 р. було оголошено про досягнення угоди між Китаєм й Індонезією з технічних питань та про нормалізацію двосторонніх відносин, розірваних в жовтні 1967 р. [5]

Впродовж 1990 р. найбільші зрушення відбулися у відносинах між Китаєм з країнами ПСА. В серпні прем'єр Лі Пен здійснив візити до Індонезії, Сінгапуру, Таїланду. 8 серпня 1990 р. було офіційно відновлено дипломатичні відносини між КНР й Індонезією. В жовтні встановлено дипломатичні відносини КНР з Сінгапуром; прем'єр Сінгапуру Лі Куан Ю відвідав Китай (попередні кроки щодо покращення відносин з Індонезією, Лаосом і Таїландом Китай здійснив ще в першій половині 1989 р., напередодні подій 4 червня). В листопаді 1990 р. відбулися візити до Китаю президента Індонезії і прем'єр-міністра Таїланду. В грудні 1990 р. прем'єр Лі Пен здійснив свій другий візит до ПСА, відвідав Малайзію, Філіппіни, а також Лаос, що стало першим офіційним візитом китайського керівника до цієї країни. Під час візитів наголошувалася важливість для Китаю дотримання країнами ПСА принципу "єдиного Китаю" в

тайванському питанні та створення стабільного і мирного міжнародного оточення, важливого для політики модернізації в КНР [6]. Те, що китайський уряд звернувся до країн Азії, щоб розірвати міжнародну ізоляцію, значною мірою обумовлювалося їх спільними цінностями в питаннях демократії, прав людини, суверенітету, а також дотриманням країнами АСЕАН принципу невтручання у внутрішні справи інших держав. В умовах санкцій країн Заходу джерелом закордонних інвестицій в Китай стали етнічні китайці з Гонконгу, Тайваню, Сінгапуру та країн ПСА з їх численною й заможною китайською діаспорою.

Період після подій на площі Тяньаньмень співпав у часі із завершенням холодної війни, нормалізацією радянсько-американських відносин, скороченням американської присутності в Східній Азії, активізацією процесів регіональної економічної інтеграції. Значний вплив на зовнішню політику Китаю мали зміни, що сталися в 1991 р. – розпад СРСР та завершення біполярного протистояння, а також Паризькі угоди з камбоджійського питання, прийнятні для КНР, що закінчили "холодну війну" в Східній Азії. Вони дозволили швидко покращити китайсько-в'єтнамські відносини, проте суперечності між двома державами з приводу островів Спратлі в Південно-Китайському морі залишилися.

Крім налагодження двосторонніх відносин з країнами ПСА, Китай почав підтримувати АСЕАН як колективний орган. В липні 1991 р. було встановлено офіційні зв'язки між Китаєм і АСЕАН-6 (Індонезія, Малайзія, Сінгапур, Таїланд, Філіппіни, Бруней): АСЕАН визнала Китай "консультативним партнером з діалогу", прагнучи долучити його до певних правил поведінки в регіоні, прийнятих Асоціацією (повний статус Партнера з діалогу АСЕАН Китай отримав в 1996 р.); розпочався діалог між ними в сфері безпеки, головним чином для зменшення суперечностей в Південно-Китайському морі. Значною мірою за підтримки АСЕАН в 1991 р. Китай приєднався до форуму Азійсько-тихоокеанського економічного співробітництва (АТЕС), що полегшило проведення кількох неформальних зустрічей між Президентом Дзян Дземінем і Біллом Клінтоном, які стали ключовими для стабілізації китайсько-американських відносин.

"Політика добросусідства", ініційована Китаєм в цей період, витікала з потреб формування сприятливого і безпечного зовнішнього оточення для успішного продовження розпочатих економічних реформ, тим більше, що через морські території ПСА (Малаккську протоку, ін.) проходить переважна більшість китайської торгівлі. Налагодження відносин з країнами ПСА служило також іншим важливим цілям Китаю – попередженню можливої стратегії стримування з боку США, в яких впродовж 1990-х рр. точилися дебати з цього приводу; ізоляції Тайваню і зменшення його можливостей щодо проголошення незалежності. Від зближення з країнами ПСА, які на той час динамічно розвивалися, Китай розраховував на вигоди торгівлі й інвестицій.

Незважаючи на суттєве покращення відносин Китаю з країнами АСЕАН на початку 1990-х рр., порівняно з попереднім періодом, що значною мірою диктувалося необхідністю відновлення позицій, втрачених після червневих подій 1989 р., значна недовіра країн ПСА до Китаю зберігалася. Мірою зростання економіки Китай перетворювався на більш впевненого гравця; посилювався китайський націоналізм, підстави для чого створювали як економічні успіхи, так і наближення дати повернення КНР суверенітету над Гонконгом – 1 липня 1997 р. Потужне економічне зростання Китаю сприймалося сусідніми державами як загроза. Адже воно при-

звело до зменшення прямих іноземних інвестицій до країн ПСА, що служили основою їх стрімкого розвитку в 1980-ті рр.; до посилення конкуренції з китайськими товарами на зовнішніх ринках тощо. Стурбованість сусідніх країн викликали довготермінові політичні й військові цілі Пекіну. Напруження у відносинах КНР з країнами ПСА (В'єтнамом, Тайванем, Малайзією, Філіппінами) створювали силові претензії КНР на спірні о-ви Спратлі (китайська назва Нанша) в Південно-Китайському морі, які загострилися в кінці 1980-х – в першій половині 1990-х рр. Якщо в 1990 р. Китай виступав за відкладення питання про суверенітет над о-ми Спратлі й спільний розвиток ресурсів в Південно-Китайському морі, закон від 25 лютого 1992 р. включив усі ці острови до територіальних вод КНР. В 1995 р. Китай відмовився обговорювати ситуацію, що склалася навколо о-вів Спратлі на зустрічі Регіонального форуму АСЕАН, натомість застеріг В'єтнам і Росію від продовження геологічних розвідок на островах, здійснюваних ними в 1993 і 1994 р. [7]. В 1995–1996 рр. розгорнулася Тайванська криза, в ході якої окреслився можливий сценарій силового приєднання Тайваню до материкового Китаю і американсько-китайського збройного зіткнення. Посилилися також суперечності між Китаєм і Японією за о-ви Сінкаку, що значно зашкодили їх відносинам.

Незважаючи на те, що китайські лідери рішуче відкидали "теорію китайської загрози", в середині 1990-х рр. стурбованість регіональних держав досягла загрозливого рівня, про що свідчить підписання японсько-американської Спільної декларації з питань безпеки, що розширила японсько-американське співробітництво в сфері оборони; публікація Спільної заяви про американсько-австралійське стратегічне партнерство в XXI ст.; досягнення військової угоди Індонезії з Австралією; відновлення військового співробітництва США з Філіппінами; налагодження військового співробітництва між США і Сінгапуром; приєднання В'єтнаму до АСЕАН та рішення про розширення АСЕАН до 10 членів за рахунок прискореного прийняття нових членів – Лаосу, М'янми, Камбоджі.

Характеризуючи міжнародну ситуацію в 1996 р., китайські експерти відзначали нові тенденції: період скорочення військових витрат, що мав місце після завершення холодної війни, скінчився, військові витрати деяких країн Азії і Африки збільшилися; зросла роль військових альянсів в міжнародних відносинах, військові альянси в АТР (американсько-японський, американсько-австралійський тощо) зміцнилися; регіональні суперечності посилювалися [8]. Намітилася тенденція до створення антикитайської коаліції, що була особливо небезпечною з огляду на загострення американсько-китайських відносин. Це спонукало китайське керівництво інтенсифікувати свої зусилля щодо зближення з країнами, які розвиваються, навіть шляхом поступок та компромісів.

Вже в 1996 р. намітилися значні зрушення в регіональній політиці КНР. Передусім змінилося відношення Китаю до багатосторонніх регіональних інституцій, участі в яких він до того уникав, відаючи перевагу двостороннім відносинам. Виявом таких змін стало підписання Угоди про будівництво довіри у військовій сфері на прикордонних територіях між Китаєм, Росією, Казахстаном, Киргизстаном і Туркменістаном, що поклала початок формуванню Шанхайської п'ятірки; вступ КНР до Регіонального форуму АСЕАН та участь в першому саміті Азія-Європа.

Регіональний форум АСЕАН (АРФ) став для Китаю першою регіональною організацією за його участю. Неформальність і поступовість інституційних підходів АСЕАН, прийняття рішень на основі консенсусу, дотри-

мання принципу невтручання у внутрішні справи один одного (так званий "шлях АСЕАН") полегшили приєднання Китаю до багатосторонніх регіональних інституцій. З того часу взаємовідносини між Китаєм і країнами АСЕАН значно розширилися, включаючи тіснішу співпрацю в боротьбі з тероризмом, контрабандою зброї і наркотиків, нелегальним перевезенням жінок і дітей, в попередженні транснаціональних злочинів; співробітництво в сфері нетрадиційних загроз і поведінки зацікавлених держав в Південно-Китайському морі; розвиток принципів превентивної дипломатії; вивчення проблем екологічної й енергетичної безпеки, боротьби з піратством в ПСА; розвиток субрегіону Великий Меконг тощо. Водночас ПСА стала лише одним з векторів китайської дипломатії, що з 1996 р. значно інтенсифікувалася в різних напрямках, включаючи "сировинну" й "енергетичну" дипломатію в країнах Африки, Латинської Америки і Близького Сходу.

Поворотним пунктом у відносинах між Китаєм і країнами ПСА стала Азійська фінансова криза 1997-1998 рр., яка болуче вразила Таїланд, Малайзію, Індонезію, а також Республіку Корея. США, що критично ставилися до моделі розвитку країн ПСА, не надали враженим кризою країнам очікуваної допомоги на двосторонньому рівні (за виключенням Республіки Корея), поклавши цю функцію на МВФ. Натомість Китай не лише надав Індонезії допомогу в сумі 300 млн дол., але й відмовився від девальвації юаня, що дозволило країнам ПСА уникнути подальшого поглиблення кризи й стабілізувати ситуацію. Такі дії отримали високу оцінку вражених кризою країн і АСЕАН, що дозволило Китаю за відносно короткий проміжок часу значно покращити свій імідж в регіоні.

В листопаді 1997 р. відбувся перший саміт лідерів держав АСЕАН, Китаю, Японії, Республіки Корея ("АСЕАН+3") для вироблення механізмів здолання кризи й уникнення таких криз в майбутньому, а також перший саміт "АСЕАН+Китай", коли відносини між двома сторонами піднялися з рівня міністрів до рівня лідерів держав. З того часу такі саміти із залученням посадовців різних рівнів стали щорічними і охопили широку сферу співробітництва з економічних, політичних, соціокультурних питань, проблем безпеки. Результатом стало те, що з 1997 р. в країнах ПСА рідко відкрито заявляють про китайську загрозу, наголошуючи натомість на можливостях і викликах з боку Китаю. На близьку перспективу зростання КНР оцінюється позитивно, хоч все ще залишаються сумніви з приводу можливості встановлення китайського домінування в регіоні у віддаленій перспективі.

Вступ Китаю до Всесвітньої торгівельної організації (ВТО) в грудні 2001 р. після 13 років складних переговорів з США зробив його двигуном економічного розвитку ПСА, у той час як США після подій 11 вересня 2001 р. відволікли увагу від субрегіону на війну з терором, що створило сприятливі умови для подальшого посилення впливу КНР.

В листопаді 2001 р. Китай зробив блискучий дипломатичний хід, запропонувавши країнам АСЕАН створення Зони вільної торгівлі (ЗВТ) з метою зміцнення економічного співробітництва. Оскільки підписанню угоди перешкоджала стурбованість країн АСЕАН з приводу намірів Китаю в Південно-Китайському морі, Пекін підтримав паралельні переговори з цих двох питань. Їх результатом стало підписання в листопаді 2002 р. Декларації про поведінку сторін в Південно-Китайському морі, яка значно зменшила суперечності з цього питання. Пекін взяв на себе зобов'язання не приймати односторонніх заходів, що можуть погіршити ситуацію, пого-

дився на багатосторонні зобов'язання, що означало відхід від попередньої політики силових претензій і наполягання на двосторонніх переговорах з цього питання [9]. Одночасно було підписано Рамкову угоду про всебічне економічне співробітництво між КНР і АСЕАН щодо створення між ними ЗВТ впродовж 10 років. В листопаді 2004 р. в її рамках було підписано Угоду з торгівлі товарами, що включала графік зменшення тарифів і їх остаточну ліквідацію для більшості товарів, починаючи з 2005 р. Після цього взаємна торгівля між АСЕАН і Китаєм значно зросла: якщо в 1991 р. вона складала 8 млрд дол., то 2005 р. досягла 100 млрд дол., в 2007 р. – 200 млрд дол., в 2008 р. – 230 млрд дол. В січні 2007 р. Китай і АСЕАН підписали також угоду, спрямовану на лібералізацію правил торгівлі послугами. ЗВТ між Китаєм і АСЕАН вступила в дію з 1 січня 2010 р., в результаті чого передбачається подальше зростання взаємозалежності економік двох сторін.

Китайська політика в АСЕАН не обмежується економічною сферою. В 2003 р. Китай офіційно підписав Договір про дружбу й співробітництво в ПСА (ТАС), який є базовим договором АСЕАН, а також документ про стратегічне партнерство, який створив основу для поглиблення політичного співробітництва. Паралельно відбуваються переговори в форматі "АСЕАН+3" з метою формування східноазійського інтеграційного утворення, що буде охоплювати не лише економічну сферу, але також сфери нетрадиційної безпеки, політичну й соціокультурну.

За аналізом провідного китайського дипломата й науковця Ву Джанміна, на початку XXI ст. Китай перейшов від "відповідальної" до "про-активної (випереджальної)" політики [10]. Якщо на ранніх етапах реформ китайське керівництво дотримувалося стратегії, сформульованої Ден Сяопіном, за якою Китай мав уникати лідерства в міжнародних справах, зосередившись на внутрішній політиці, після приходу до керівництва в 2002 р. Ху Дзінтао виявилася нова регіональна роль КНР. Вона характеризується прийняттям Китаєм більшої відповідальності за ситуацію в Східній Азії, визнанням його регіонального впливу з боку США, залученням до процесу переговорів з Північною Кореєю (з 2004 р.) тощо.

На саміті з нагоди 15-ї річниці встановлення діалогу між КНР і АСЕАН (жовтень 2006 р.) китайський прем'єр Вен Дзябао охарактеризував відносини між двома сторонами як найкращі в історії, що будуються на принципах гарного сусідства, рівності й взаємовигідного співробітництва. Аналогічними були й оцінки генерального секретаря АСЕАН Онг Кенг Йонга [11].

На сьогодні зближення між КНР і країнами АСЕАН відбувається як на двосторонній, так і на багатосторонній основі (через АРФ, АТЕС, "АСЕАН+3", Східноазійський саміт). Той факт, що Китай пережив світову фінансово-економічну кризу 2008-2009 рр. краще, ніж більшість держав Заходу, посилює його регіональний і глобальний економічний вплив, перетворює його на світового кредитора й інвестора, збільшує привабливість китайської моделі розвитку для країн глобального Півдня. Проте слід відзначити різний рівень комфорту країн ПСА у відносинах з Китаєм. Це засвідчило створення Східноазійського саміту ("АСЕАН+6") в грудні 2005 р., коли деякі країни АСЕАН віддали перевагу залученню до східноазійського регіонального інтеграційного угруповання Індії, Австралії й Нової Зеландії для балансування в ньому китайського впливу. Так, більший вплив Китай має в материкових державах ПСА, передусім в М'янмі, Камбоджі й Лаосі, значно менший – серед морських країн ПСА (Індонезія, Філіппіни, ін.). Проте, як визнають експерти, "м'яка" влада КНР в субрегіоні зро-

сла до такого рівня, що підтримка США країнами ПСА в разі конфлікту з Китаєм не може бути гарантованою. У той час як США постійно наголошують на принципах демократії й дотримання прав людини, китайська регіональна політика, що базується на невтручанні у внутрішні справи інших держав, більш імпонує настроям як правлячої еліти держав ПСА, так і більшості населення, оскільки виявляє значно більшу повагу до національно-го суверенітету.

Таким чином, політика Китаю в ПСА з часу утворення КНР до кінця першого десятиліття XXI ст. зазнала значної еволюції. Можна умовно виділити кілька її етапів. Перший етап охоплює 1950–1970-х рр., коли регіональна політика КНР здійснювалася на основі уявлень про загрозу китайському комуністичному режиму з боку сусідніх держав, що в свою чергу спонукало китайське керівництво надавати підтримку повстанським загонам, що діяли в країнах ПСА.

Другий етап охоплює десятиліття від початку реформ в КНР в кінці 1970-х рр. до трагічних подій 4 червня 1989 р. на площі Тяньаньмень. Він характеризується зближенням КНР з США та їх союзниками в Східній Азії, активним розвитком торгівельно-економічних відносин КНР з країнами Заходу.

Третій період, що розпочався після 4 червня 1989 р. і тривав до 1996 р., характеризується активною політикою КНР на зближення з азійськими державами, з метою виходу з міжнародної ізоляції й обстоювання власного шляху розвитку; значними економічними успіхами КНР; відродженням гордості китайців за свою державу; посиленням тиску КНР на сусідні держави в обстоюванні власних національних інтересів, що породило стурбованість регіональних держав з приводу "китайської загрози".

Початок четвертого періоду можна віднести до 1996–1997 рр., коли відбулися суттєві зміни в регіональній політиці Китаю на основі перегляду підходів щодо участі в багатосторонніх інституціях, активного залучення до них. Відповідальна позиція Китаю під час Азійської фінансово-економічної кризи 1997–1998 рр. стала вирішальною для значного покращення його відносин з країнами ПСА.

П'ятий період, після вступу Китаю до ВТО в грудні 2001 р. і переходу влади до четвертого покоління китайського керівництва на чолі з Ху Цзінтао, характеризується перетворенням КНР на двигун економічного розвитку Східної Азії, прийняттям Китаєм більшої відповідальності за ситуацію в регіоні.

Шостий етап визначається результатами глобальної фінансово-економічної кризи 2008–2009 рр. і вступом в дію угоди про ЗВТ між Китаєм і країнами АСЕАН, внаслідок чого відбулося значне посилення регіональної і глобальної ролі КНР, зростання взаємозалежності регіональних економік і водночас посилення конкуренції між Китаєм, Японією і США за вплив в ПСА.

1. Городня Н. Країни Східної Азії в першому десятилітті XXI ст.: регіональні інтеграційні ракурси та глобальні пріоритети // Дослідження світової політики. – Вип. 50. – К., 2010. – С.198–227; Шевчук О.В. Система безпеки Азійсько-Тихоокеанського регіону: фактори формування та тенденції розвитку: Монографія. – Миколаїв: Видавництво ЧДУ ім. П.Могилі, 2010. – 197 с.; Gill, Bates. Rising Star. China's New Security Diplomacy. Washington, D.C., Brookings Institution Press, 2010. – 267 p.; Zu, Zhiquan. China's New Diplomacy: Rationale, Strategies and Significance. – Farnham, Surrey: Ashgate Publishing Limited, 2010. – 168 p.; "Harmonious World" and China's New Foreign Policy / Edited by Sujian Guo and Jean-Mark F. Blanchard. – Lanham, MD.: Lexington Books, 2008. – 248 p., ін. 2. Пронь С.В. Японія–США–Росія: співробітництво та суперництво в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. 1951–2007 роки: Монографія. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могилі, 2008. – 296 с.; Шевчук О.В. Китай між США і Росією: геостратегічні відносини: Монографія. – Миколаїв: ТОВ "Іліон", 2008. – 448 с. 3. Documents on China's Relations with South and Southeast Asia (1949–1962). Ed. by G.V.Ambekar and V.D.Divekar. – New York: Allies Publishers Private Ltd, 1964. – 491 p. – P.9, 62–64, 231–236, 240–269. 4. China. Facts & Figures Annual Handbook. V.1, 1978 / Edited by John L.Scherer. – Breeze, Florida: Academic International Press, 1978. – 256 p. – P.12–14; Op.cit., V.5, 1982. – Breeze, 1982. – 346 p. – P.283; Op.cit., V.12, 1989. – Breeze, Florida, 1989. – 505 p. – P.78. 5. Op.cit., V.13, 1990. – Breeze, Florida, 1990. – 379 p. – P.45. 6. Op.cit., V.14, 1991. – Breeze, Florida, 1992. – 388 p. – P.65–68. 7. Op.cit., V.17. – Breeze, Florida, 1993. – 462 p. – P.52; Op.cit., V.20. – Breeze, Florida, 1996. – 433 p. – P.88–89. 8. Op.cit., V.21. – P.68, 85. 9. Declaration on the Conduct of Parties in the South China Sea // <http://www.aseansec.org/13163.htm> 10. Zu, Zhiquan. China's New Diplomacy: Rationale, Strategies and Significance. – Farnham, Surrey: Ashgate Publishing Limited, 2010. – P.7. 11. China's Foreign Policy and "soft power" in South America, Asia, and Africa. A Study, prepared for the Committee on Foreign Relations United States Senate by the Congressional Research Service Library of Congress, April, 2008. – Washington: U.S. Government Printing office, 2008. – 139 p. – P.96–97.

Надійшла до редколегії 17.02.12

А. Зубко, канд. іст. наук

ПОХОДЖЕННЯ ДАВНЬОРУСЬКОЇ ГРИВНІ

В статті досліджується походження гривні – головної одиниці вагової і грошової системи Київської Русі. На підставі вивчення археологічних джерел характеризуються основні типи гривні. Вивчається система контролю мір ваги в Київській Русі.

The article is about hryvnia, the main unit of the weight and monetary systems of Kievan Rus'. Based on the information received from studies of the archaeological sources, the article gives the characteristics to the main types of hryvnia. The system of controlling weight units in Kievan Rus' is also covered.

Система мір Київської Русі IX–XIII ст. відображена в історичних джерелах. Важливі відомості про грошово-вагову систему Київської Русі містить збірник законів "Руська правда". Утворення Короткої редакції "Руської правди" відноситься до XI ст., трансформація її у Просянну редакцію до XII–XIII ст. Нині відомо понад 100 списків "Руської правди". Ґрунтовний науковий аналіз даних цього історичного джерела дозволяє дослідити грошово-вагову систему Київської Русі, визначити термінологію вагових і грошових одиниць і їх співвідношення.

Окремі відомості про систему мір ваги і грошового ліку, масу вагових одиниць можна знайти на сторінках давньоруських літописів. Вагова метрологія Київської Русі знайшла своє відображення в джерелах церковного походження: "Хождении игумена Данила в Святую землю" XII ст., перекладних книгах-житіях святих і інших

текстах. Ці джерела наводять цікаві дані про давньоруські і візантійські вагові міри, порівнюючи обсяг окремих вагових одиниць між собою.

Матеріали про міри ваги і гроші Київської Русі містять в собі твори іноземних мандрівників, які бували на її території. Тут слід відзначити працю мандрівника з арабської Іспанії Абу-Хаміда ал-Гарнаті, котрий в XII ст. побував у Києві [3].

Суттєву допомогу у вивченні грошово-вагової системи Київської Русі може дати дослідження археологічного матеріалу, зокрема важків, терезів та інших засобів виміру, а також монет, прикрас та ін., при виготовленні яких використовувались вагові стандарти.

У вітчизняній історіографії грошово-вагова система Київської Русі досліджується вже декілька століть. В 1703 р. вийшла "Арифметика, сиречь наука числитель-